

Skutki działalności przedsiębiorstw międzynarodowych w kraju goszczącym w warunkach istnienia niedoskonałości na lokalnych rynkach czynników produkcji

Andrzej Cieślik

Wprowadzenie

Wraz z liberalizacją i otwarciem swoich gospodarek w latach 90. XX w. kraje rozwijające i transformujące doświadczyły znaczącego napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne mają miejsce wtedy, gdy obywatele jednego kraju, zwanego krajem macierzystym, uzyskują kontrolę zarządczą nad działalnością gospodarczą wykonywaną w innym kraju, zwanym krajem goszczącym (Graham, 1992). Firmy, które posiadają i kontrolują przedsiębiorstwa w więcej niż jednym kraju, są natomiast zwane firmami międzynarodowymi. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne, koncentrujące się na kwestii kontroli zarządczej, a nie transferze kapitału, nie zawsze muszą być tożsame z inwestycjami w sensie ekonomicznym czy rachunkowym¹.

¹ Przez wiele lat bezpośrednie inwestycje zagraniczne były traktowane jako transfer kapitału widziany przez pryzmat statystyk bilansu płatniczego. Dopiero relatywnie niedawno zdano sobie sprawę, że takie podejście stanowi konceptualne nieporozumienie. Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych może bowiem dokonywać się bez konieczności transferu kapitału do gospodarki kraju goszczącego. Występuje to w sytuacji, gdy firmy międzynarodowe nabywają udziały w już działających firmach lokalnych. W celu odróżnienia zagranicznej inwestycji bezpośredniej od inwestycji portfelowej przyjmuje się wartość progową na poziomie 10% udziałów w przedsięwzięciu (IMF, 1993; OECD, 1992). Taka wartość jest umownie uznawana za dającą zagranicznemu inwestorowi wpływ na zarządzanie firmą.

Badanie wpływu działalności firm z udziałem obcego kapitału na gospodarkę kraju goszczącego należy obecnie do jednej z najciekawszych, a jednocześnie najbardziej kontrowersyjnych dziedzin ekonomii międzynarodowej. Chociaż większość krajów rozwijających się pragnie przyciągnąć inwestycje zagraniczne do swoich gospodarek to jednocześnie obawia się skutków ubocznych towarzyszących działalności przedsiębiorstw międzynarodowych. Z jednej strony bezpośrednie inwestycje zagraniczne postrzegane są jako źródło technologii, kapitału czy wiedzy z zakresu zarządzania i marketingu. Z drugiej natomiast strony występują obawy, że działalność zagranicznych firm będzie stanowiła konkurencję dla sektora krajowego, której lokalne firmy mogą nie sprostać.

Często cytowanym artykułem, w którym tego typu obawy znalazły teoretyczne odzwierciedlenie, jest praca Batry (1986), który identyfikuje wiele negatywnych skutków towarzyszących działalności przedsiębiorstw międzynarodowych w krajach rozwijających się. Korzystając z prostego modelu równowagi ogólnej, Batra pokazuje m.in., że działalność przedsiębiorstw międzynarodowych poprzez przejęcie kontroli nad częścią lokalnych firm prowadzi do ograniczenia wielkości krajowego sektora przemysłowego, wzrostu bezrobocia oraz spadku realnego produktu krajowego w kraju goszczącym.

Tego typu wnioski są jednak uzyskiwane przy bardzo restrykcyjnych założeniach, które są rzadko spełnione w rzeczywistym świecie. Między innymi, Beladi i Choi (1995) zauważają, że wyniki uzyskane przez Batrę (1986) nie są już tak jednoznaczne w przypadku, gdy działalności przedsiębiorstw międzynarodowych towarzyszą pozytywne efekty zewnętrzne w postaci dyfuzji zagranicznej wiedzy wśród lokalnych przedsiębiorców, a napływowi zagranicznej wiedzy towarzyszy napływ kapitału z kraju macierzystego.

W niniejszym artykule omówiony zostanie wpływ działalności przedsiębiorstw międzynarodowych na zatrudnienie w sektorze firm lokalnych, całkowite zatrudnienie oraz wielkość realnego produktu narodowego kraju goszczącego w warunkach istnienia niedoskonałości na lokalnych rynkach czynników produkcji. Podstawą analizy będzie dwusektorowy model równowagi ogólnej małej gospodarki otwartej, w którym występują trzy czynniki produkcji: praca, kapitał oraz wiedza.

Punktem odniesienia będzie oryginalny model Batry (1986), który zostanie omówiony w następnej części artykułu. Rozszerzenia tego modelu, dopuszczające możliwość dyfuzji wiedzy w sektorze lokalnym, oraz transfer kapitału towarzyszący napływowi zagranicznej wiedzy zostaną omówione w dalszych częściach pracy. W zakończeniu zostaną zaprezentowane wnioski końcowe oraz rekomendacje dla polityki gospodarczej.

Przedstawiona w artykule analiza pozwoli na lepsze zrozumienie ekonomicznych skutków dwóch skrajnych rodzajów bezpośrednich inwestycji zagranicznych: przejęcia kontroli nad częścią lokalnych firm bez konieczności transferu kapitału z zagranicy, oraz inwestycji typu *greenfield*, polegających na tworzeniu zakładów produkcyjnych od podstaw bez konieczności wykupu firm lokalnych i angażowania krajowego zasobu kapitału.

Model Batry

Podstawowe założenia

Model Batry (1986), który stanowi podstawę analizy prezentowanej w niniejszym artykule, opiera się na następujących założeniach. Mamy do czynienia z dwoma krajami: krajem macierzystym, w którym swoje centrałe mają firmy międzynarodowe, oraz krajem goszczącym, ubogim w kapitał i mającym nadwyżkę pracy. Gospodarka kraju goszczącego składa się z dwóch sektorów. W jednym z nich działają przedsiębiorstwa międzynarodowe, natomiast w drugim – firmy lokalne. Do wytworzenia produkcji w tych sektorach wykorzystywane są czynniki o zastosowaniu ogólnym: praca i kapitał, oraz czynnik szczególny, do którego dostęp mają tylko firmy międzynarodowe.

W oryginalnej interpretacji Batry (1986) specyficzny czynnik reprezentuje wiele korzyści niedostępnych dla firm lokalnych, takich jak pewnego rodzaju specyficzny sprzęt, który firmy międzynarodowe muszą przywieźć ze sobą do kraju goszczącego, by ich technologia mogła zostać uruchomiona. Batra skłania się zatem ku interpretacji tego czynnika jako specyficznego rodzaju kapitału fizycznego. Obecnie w literaturze przedmiotu częściej mówi się jednak o wiedzy bądź kapitale intelektualnym firmy, który w przeciwieństwie do kapitału fizycznego ma wymiar niematerialny (Sullivan et al., 2000)².

Wszystkie pozostałe założenia standardowego neoklasycznego dwusektorowego modelu równowagi ogólnej są zachowane. Na rynkach produktów w kraju goszczącym występuje konkurencja doskonała, a funkcje produkcji są liniowo jednorodne; innymi słowy mają własność stałych przychodów ze skali. W modelu zakłada się pełne wykorzystanie kapitału, którego podaż w danym momencie jest sztywna. W odróżnieniu od kapitału praca nie jest jednak w pełni wykorzystywana z powodu rozwiązań instytucjonalnych obowiązujących w kraju goszczącym. Rozwiązania te sprawiają, że realna płaca jest sztywna i na rynku pracy występuje bezrobocie³.

Kraj goszczący jest małą gospodarką otwartą i przyjmuje jako dane relatywne ceny produktów, które są określane w gospodarce światowej. Rynek kapitału w kraju goszczącym jest niedoskonały w tym sensie, że firmy lokalne mają wyższy koszt dostępu do kapitału niż przedsiębiorstwa międzynarodowe, które są uznawane za bardziej wiarygodne. Innymi słowy, istnieje większa premia za ryzyko w stosunku do firm krajowych niż zagranicznych⁴.

Niech X i Y reprezentują odpowiednio sektory, w których działają przedsiębiorstwa międzynarodowe i firmy lokalne. Dwie zagregowane funkcje produkcji tych sektorów to

$$X = X(K_X, L_X, S) \text{ oraz } Y = Y(K_Y, L_Y) \quad (1)$$

gdzie:

X, Y – odpowiednio wielkości produkcji sektora firm międzynarodowych i firm lokalnych;

K_i, L_i dla $i = X, Y$ – odpowiednio nakłady kapitału i pracy w firmach międzynarodowych i firmach krajowych;

² Przykładowo, może być to wiedza dotycząca procesu produkcji, zdolności organizacyjne, reputacja czy rozpoznawalność marki. Posiadanie tego typu szczególnych aktywów umożliwia skuteczne konkurowanie przedsiębiorstwom międzynarodowym z firmami lokalnymi w wielu krajach. W świetle eklektycznej teorii bezpośrednich inwestycji zagranicznych Dunninga (1977, 1981) jest to tzw. przewaga własnościowa firmy międzynarodowej, umożliwiająca jej zagraniczną działalność.

³ Literatura rynku pracy często wymienia dwie istotne przyczyny sztywności płacy realnej w krajach rozwijających się: istnienie ustawodawstwa dotyczącego wysokości minimalnych wynagrodzeń oraz umów zbiorowych zawieranych ze związkami zawodowymi.

⁴ Część powyższych założeń zostanie później rozluźniona w dalszych częściach pracy w celu zbadania, czy uzyskane wyniki są ważne w bardziej ogólnych warunkach.

S – nakłady szczególnego czynnika produkcji wykorzystywanego tylko przez firmy międzynarodowe.

Zakłada się ponadto, że funkcje produkcji są monotonicznie rosnące, ściśle wklęsłe oraz jednorodnego stopnia pierwszego. Innymi słowy, spełniają one standardowe założenia ekonomii neoklasycznej⁵.

W przypadku sektora firm międzynarodowych własności funkcji produkcji X w postaci matematycznej można zapisać w następujący sposób:

$$X_i > 0, X_{ii} < 0, X_{ij} > 0 \quad (2)$$

gdzie: $i, j = K, L, S$, przy czym $i \neq j$.

Dla funkcji produkcji sektora firm lokalnych Y mamy natomiast:

$$Y_i > 0, Y_{ii} < 0, Y_{ij} > 0 \quad (3)$$

gdzie: $i, j = K, L$, przy czym $i \neq j$.

Interpretacja powyższych założeń jest następująca. Produkcja rośnie wraz ze wzrostem nakładów jednego z czynników produkcji, przy stałych nakładach pozostałych czynników. Wzrost ten dokonuje się jednak w tempie malejącym. Krańcowa produktywność czynnika spada wraz ze wzrostem jego nakładów. Czynniki produkcji są komplementarne względem siebie. Nie wyklucza to jednak możliwości ich wzajemnej substytucji. Do wytworzenia produkcji potrzebne są jednak nakłady wszystkich czynników, chociaż ich proporcje mogą być odmienne⁶.

Zyski firm międzynarodowych płynące z działalności w kraju goszczącym można zdefiniować jako różnicę między przychodami ze sprzedaży produkcji wytworzonej w tym kraju a poniesionymi kosztami:

$$\Pi = pX - wL_X - r_X K_X - F, \quad (4)$$

gdzie: p oznacza relatywną cenę dobra X , w realną stawkę płac, natomiast r_X realny koszt wynajęcia kapitału, które to wielkości są wyrażone w kategoriach dobra Y , a F reprezentuje koszt utopiony wytworzenia czynnika S .

Zyski międzynarodowych firm w kraju goszczącym, przy danych cenach czynników, są zmaksymalizowane wtedy, gdy wartości krańcowych produktów czynników są równe wartościom ich realnych wynagrodzeń:

$$w = X_L(K_X, L_X, S) \text{ oraz } r_X = X_K(K_X, L_X, S) \quad (5)$$

W takiej sytuacji zysk równowagi firm międzynarodowych transferowany za granicę możemy wyrazić następująco:

$$\hat{\Pi} = pX_S S - F \quad (6)$$

gdzie: X_S to krańcowy produkt szczególnego czynnika.

Warunek (6) pokazuje, dlaczego przedsiębiorstwo międzynarodowe jest skłonne otwierać zagraniczne filie. Wykorzystanie czynnika S w kraju goszczącym nie zmniejsza jego wykorzystania w kraju macierzystym, ponieważ ma on charakter dobra publicznego dostępnego w obrębie firmy międzynarodowej. Wynika z tego, że Π stanowi dodatek do jej globalnych zysków.

Podobnie, maksymalizacja zysku po stronie firm lokalnych daje nam:

$$w = Y_L(K_Y, L_Y) \text{ oraz } r_Y = Y_K(K_Y, L_Y) \quad (7)$$

Jeżeli kapitał jest w pełni mobilny pomiędzy sektorami gospodarki kraju goszczącego i nie ma niedoskonałości rynku, to w stanie równowagi mielibyśmy $r_X = r_Y$. Ponieważ jednak banki oraz inni właściciele kapitału w kraju goszczącym mogą preferować pożyczanie go firmom międzynarodowym, uznawanym za bardziej wiarygodne niż firmy krajowe, oznacza to że mogą wyznaczać im niższe stopy procentowe niż firmom krajowym $r_X < r_Y$.

Z powodu istnienia międzysektorowej mobilności kapitału zawsze jednak istnieje powiązanie między kosztem pozyskania kapitału w obydwu sektorach:

$$\alpha r_X = r_Y, \quad (8)$$

gdzie: $\alpha > 1$ to parametr mierzący wysokość premii za ryzyko przy udzielaniu pożyczek firmom krajowym, który pojawia się wraz z rozpoczęciem działalności w kraju goszczącym przez firmy międzynarodowe.

Warunki pełnego wykorzystania ogólnego (fizycznego) oraz szczególnego (intelektualnego) kapitału w gospodarce kraju goszczącego możemy wyrazić następująco:

$$K_X + K_Y = \bar{K}, \text{ oraz } S = \bar{S} \quad (9)$$

gdzie: $\bar{K}$ i $\bar{S}$ to, odpowiednio, zasoby ogólnego oraz szczególnego rodzaju kapitału dostępne w gospodarce kraju goszczącego.

Na tym kończymy prezentację założeń modelu Batry (1986), opisującego zjawisko powstawania przedsiębiorstw międzynarodowych w gospodarce ubogiej w kapitał i mającej nadwyżkę pracy. Analiza przedstawiona w kolejnych częściach artykułu poświęcona będzie przede wszystkim zmianom alokacji czynników produkcji między sektorami, wielkości zatrudnienia oraz wysokości dochodu narodowego kraju goszczącego, będącym skutkiem w wyniku zwiększenia aktywności tych przedsiębiorstw w kraju goszczącym.

⁵ W celu zapoznania się z własnościami neoklasycznej funkcji produkcji patrz np., Varian (2001).

⁶ Przykładowo, wzrost stosunku wynagrodzeń pracy do kapitału zwiększyłby stosunek kapitału do pracy w każdym z sektorów, niezależnie od komplementarności tych dwóch czynników.

Transfer kapitału intelektualnego i zmiana technologiczna

W tej części artykułu zbadamy skutki napływu zagranicznej wiedzy i związanej z tym zmiany technologicznej, na gospodarkę kraju goszczącego w warunkach, gdy transferowi wiedzy nie towarzyszy napływ kapitału fizycznego z zagranicy⁷. W tej sytuacji miara aktywności tych przedsiębiorstw będzie reprezentowana za pomocą parametru, który początkowo jest równy bądź bliski zeru.

Przypuśćmy, że na początku w obydwu sektorach gospodarki kraju goszczącego działają firmy lokalne. W pewnym momencie firmy międzynarodowe przejmują kontrolę nad lokalnymi firmami działającymi w sektorze X i wprowadzają własną, kapitałointensywną technologię, która jest na tyle zaawansowana, że zmusza pozostałe firmy lokalne do opuszczenia tego sektora. Będziemy zakładać, że z przejmowaniem kontroli nad lokalnymi firmami przez przedsiębiorstwa międzynarodowe nie wiążą się zobowiązania inwestycyjne. Sprawia to, że firmy te nadal są zmuszone do korzystania z lokalnych źródeł kapitału.

Wraz z napływem zagranicznej wiedzy do kraju goszczącego coraz większa część produkcji jest wytwarzana w sektorze międzynarodowym, wykorzystującym przy produkcji relatywnie większe nakłady kapitału na zatrudnionego niż sektor lokalny⁸. To z kolei prowadzi do realokacji krajowych czynników produkcji pomiędzy sektorem zagranicznym a sektorem lokalnym. W efekcie zmienia się wielkość całkowitego zatrudnienia oraz wysokość dochodu narodowego kraju goszczącego.

Analizę wpływu działalności przedsiębiorstw międzynarodowych na gospodarkę kraju goszczącego rozpoczniemy od zbadania zmian w alokacji czynników produkcji pomiędzy sektorem firm zagranicznych a sektorem firm lokalnych, będących efektem napływu zagranicznej wiedzy. Korzystając z warunków (5), (7), (8) oraz (9), początkową alokację czynników produkcji możemy uzyskać jako rozwiązanie następującego układu równań:

$$\alpha p X_K(L_X, K_X, \bar{S}) = Y_K(L_Y, \bar{K} - K_X) \quad (10)$$

$$\bar{w} = p X_L(L_X, K_X, \bar{S}) \quad (11)$$

$$\bar{w} = Y_L(L_Y, \bar{K} - K_X) \quad (12)$$

⁷ W dalszej części artykułu zmodyfikujemy nasze wnioski, pozwalając również na zaangażowanie kapitałowe przedsiębiorstw międzynarodowych w gospodarkę kraju goszczącego.

⁸ Caves (1996) podaje wiele przykładów badań empirycznych potwierdzających fakt wykorzystywania bardziej kapitałointensywnych technologii przez firmy międzynarodowe niż firmy lokalne w krajach rozwijających się. Może to wynikać z faktu, że technologii opracowanej w wysoko rozwiniętym kraju macierzystym nie można w prosty sposób zaadaptować do warunków panujących w rozwijającym się kraju goszczącym.

Z równania (10) wynika, że w warunkach równowagi na rynku kapitału wartość krańcowego produktu kapitału w sektorze zagranicznym musi być równa wartości krańcowego produktu kapitału w sektorze krajowym po uwzględnieniu premii za ryzyko. Z warunków (11) i (12) wynika natomiast, że każdy z sektorów zatrudnia L_i jednostek pracy aż do zrównania się wartości krańcowego produktu pracy z wysokością instytucjonalnie ustalonej stawki płac realnych.

Powyższy układ trzech równań pozwala nam na wyrażenie trzech zmiennych zależnych (L_X , L_Y oraz K_X) jako funkcji pięciu parametrów modelu ($\bar{S}$, $\bar{p}$, $\bar{K}$, α oraz $\bar{w}$). Batra (1986) przyjmuje, że mamy do czynienia z małą gospodarką otwartą, w związku z czym relatywne ceny dóbr wytwarzanych w obydwu sektorach są stałe i określane poza gospodarką kraju goszczącego. Bez uszczerbku dla dalszej analizy, w celu ograniczenia liczby parametrów modelu, można więc założyć, że $\bar{p} = 1$.

Nas jednak interesuje nie tyle początkowa alokacja czynników produkcji między sektorami, ile jej zmiany, dokonujące się w wyniku zwiększenia zaangażowania przedsiębiorstw międzynarodowych w gospodarce kraju goszczącego. W tym celu różniczkujemy zupełnie warunki równowagi (10) - (12), co pozwala nam uzyskać zmiany wykorzystania czynników w sektorze krajowym i zagranicznym, dokonujące się pod wpływem transferu zagranicznej wiedzy do gospodarki kraju goszczącego:

$$\frac{dK_X}{dS} = -\frac{\alpha Y_{LL}(X_{KS}X_{LL} - X_{LS}X_{KL})}{\Delta} = -\frac{dK_Y}{dS} > 0 \quad (13)$$

$$\frac{dL_X}{dS} = -\frac{\alpha Y_{LL}(X_{LS}X_{KK} - X_{KS}X_{KL})}{\Delta} > 0 \quad (14)$$

$$\frac{dL_Y}{dS} = -\frac{\alpha Y_{LK}(X_{KS}X_{LL} - X_{LS}X_{KL})}{\Delta} < 0 \quad (15)$$

gdzie: $\Delta = \alpha Y_{LL}(X_{KK}X_{LL} - X_{KL}^2) < 0$.

Na podstawie uzyskanych wyników (13) - (15) możemy stwierdzić, że transfer zagranicznej wiedzy, który towarzyszy pojawieniu się przedsiębiorstw międzynarodowych w gospodarce kraju goszczącego, prowadzi do przesunięcia krajowych czynników produkcji z sektora lokalnego do sektora zagranicznego. Mamy zatem do czynienia z rozwojem sektora, w którym działają firmy zagraniczne, kosztem ograniczenia sektora, w którym działają firmy lokalne.

Zastanówmy się, jaki jest wpływ netto ekspansji sektora zagranicznego na całkowite zatrudnienie w gospodarce kraju goszczącego. Widzimy, że z jednej strony przedsiębiorstwa międzynarodowe generują nowe miejsca pracy, natomiast z drugiej strony konkurują o dostęp do kapitału fizycznego z firmami lokalnymi na krajowym rynku kapitału, przez co przyczyniają się do ograniczenia zatrudnienia w sektorze lokalnym.

Zmianę całkowitego zatrudnienia w gospodarce kraju goszczącego, wywołaną napływem zagranicznej wiedzy, możemy otrzymać dodając do siebie wyrażenia (14) i (15):

$$\frac{dL}{dS} = \frac{dL_X}{dS} + \frac{dL_Y}{dS} = \frac{\alpha A(k_X - k_Y)}{\Delta} \quad (16)$$

gdzie: $A = Y_{KL}[X_{KL}(X_{KS} + X_{LS}/k_X) + X_{KS}X_{LS}S/K_X] > 0$, natomiast $k_i = K_i/L_i$, dla $i = X, Y$.

Możemy zatem zauważyć, że zmiana całkowitego zatrudnienia w gospodarce kraju goszczącego zależy jedynie od różnicy stosunków nakładów kapitału na jednostkę pracy między sektorem zagranicznym a sektorem krajowym. Jeżeli działalność firm międzynarodowych jest relatywnie bardziej kapitałointensywna niż firm lokalnych, $k_X > k_Y$, to wtedy wraz z ekspansją sektora zagranicznego następuje spadek całkowitego zatrudnienia w gospodarce kraju goszczącego⁹.

Zbadajmy teraz, co dzieje się z dochodem narodowym kraju goszczącego w wyniku napływu zagranicznej wiedzy. Na dochód narodowy kraju goszczącego składa się suma produkcji wytworzonej w obydwu sektorach jego gospodarki pomniejszona o wynagrodzenie zagranicznego kapitału intelektualnego, o którym zakładamy, że jest w całości transferowane za granicę:

$$I = X(K_X, L_X, S) + Y(K_Y, L_Y) - \Pi(S) \quad (17)$$

Pamiętając, że $X_L - Y_L = \bar{w}$, $X_K = (1/\alpha)Y_K = r_X$ oraz $dK_Y/dS = -dK_X/dS$, zróżniczkowanie zupełne powyższego wyrażenia pozwala zapisać całkowitą zmianę dochodu narodowego kraju goszczącego wywołaną napływem kapitału intelektualnego z zagranicy jako:

$$\frac{dI}{dS} = \bar{w} \frac{dL}{dS} + (1 - \alpha)r_X \frac{dK_X}{dS} - S \frac{dX_S}{dS} < 0 \quad (18)$$

Jeżeli działalność przedsiębiorstw międzynarodowych w kraju goszczącym jest relatywnie bardziej kapitałointensywna niż działalność firm lokalnych, to całkowita zmiana zatrudnienia w gospodarce kraju goszczącego dL jest ujemna, wobec czego pierwszy wyraz powyższego wyrażenia jest również ujemny. Choć zmiana wykorzystania kapitału w sektorze zagranicznym jest dodatnia, to z faktu, że parametr α jest większy od jedności wynika, że drugi wyraz jest również ujemny. Trzeci wyraz jest natomiast zaniedbywalny ponieważ zakłada się, że początkowy poziom zagranicznej wiedzy w gospodarce kraju goszczącego S jest bliski zeru.

Z powyższej analizy wynika zatem, że wpływ netto działalności przedsiębiorstw międzynarodowych na gospodarkę kraju goszczącego jest negatywny. Batra

(1986) uważa więc, że wyniki jego analizy zaprzeczają obiegujną opinię, że działalność przedsiębiorstw międzynarodowych jest korzystna dla krajów rozwijających się w sytuacji, gdy występują niedoskonałości na lokalnych rynkach czynników produkcji.

Rozszerzenia modelu Batry

Dyфуzja zagranicznego kapitału intelektualnego w kraju goszczącym

W dotychczasowej analizie zakładano, że wiedza napływająca z zagranicy do kraju goszczącego, chociaż miała charakter dobra publicznego, była w pełni zawłaszczalna przez firmy międzynarodowe. Tymczasem w literaturze przedmiotu często zwraca się uwagę na znaczenie pozytywnych efektów zewnętrznych (*spillovers*) dla gospodarki kraju goszczącego towarzyszących działalności przedsiębiorstw międzynarodowych.

Efekt zewnętrzny może wystąpić w przypadku, gdy lokalne firmy zwiększają swoją produktywność kopiując technologie i procedury stosowane w przedsiębiorstwach międzynarodowych działających w gospodarce kraju goszczącego. Może się to odbywać w wyniku tzw. efektu demonstracji, polegającego na obserwacji firm zagranicznych, lub poprzez zatrudnianie w firmach lokalnych pracowników uprzednio przeszkolonych w przedsiębiorstwach międzynarodowych.

Z innego rodzaju efektem zewnętrznym mamy do czynienia w sytuacji, gdy wejście firm zagranicznych do gospodarki kraju goszczącego prowadzi do zaostrzenia konkurencji na rynku lokalnym i wymusza na krajowych firmach bardziej efektywne wykorzystanie zasobów. Efekt zwiększonej konkurencji powoduje, że firmy lokalne zaczynają więcej inwestować w kształcenie i szkolenie swoich pracowników czy badania rozwojowo-wdrożeniowe mające na celu wynalezienie nowych lub poprawę jakości już wytwarzanych produktów.

Oprócz tego firmy zagraniczne mogą wpływać pośrednio na produktywność firm lokalnych poprzez swoich kooperantów, którzy mogą być jednocześnie kooperantami firm lokalnych. Przedsiębiorstwa międzynarodowe z jednej strony mogą dzielić się wiedzą techniczną i oferować pomoc finansową swoim dostawcom dóbr lub usług pośrednich niezbędnych do wytworzenia produkcji finalnej. Z drugiej natomiast strony wymagania dotyczące przestrzegania standardów jakości czy szybkości dostaw mogą stwarzać dla krajowych kooperantów dodatkowe bodźce do poprawy technologii produkcji czy zarządzania firmą.

W rozszerzeniu oryginalnego modelu Batry (1986) dokonany przez Beladię i Choia (1995) zakłada się, że efekt zewnętrzny generowany przez sektor firm zagranicznych działa jak postęp technologiczny w sensie Hicksa, zwiększając produktywność obydwu czynników produkcji w sektorze lokalnym. Formalnie można

⁹ Wynik ten dotyczy jedynie gospodarki o sztywnym rynku pracy. W przypadku elastycznego rynku pracy w takiej sytuacji mamy do czynienia ze spadkiem płac realnych co powoduje, że spadek całkowitego zatrudnienia w gospodarce kraju goszczącego nie wystąpi (Cieślak, 2002).

to wyrazić, uzależniając wielkość produkcji sektora lokalnego od wielkości efektu zewnętrznego w następujący sposób: $g(S)Y(K_Y, L_Y)$, gdzie $g(S)$ jest miarą efektu zewnętrznego zależną od zasobu zagranicznego kapitału intelektualnego S , dostępnego w gospodarce kraju goszczącego, przy czym $g'(S) > 0$ ¹⁰.

W obecnej sytuacji nowe warunki równowagi możemy zapisać następująco¹¹:

$$\alpha p X_K(L_X, K_X, \bar{S}) = g(S) Y_K(L_Y, \bar{K} - K_X) \quad (19)$$

$$\bar{w} = p X_L(L_X, K_X, \bar{S}) \quad (20)$$

$$\bar{w} = g(S) Y_L(L_Y, \bar{K} - K_X) \quad (21)$$

Po zróżniczkowaniu pełnym warunków (19) - (21) otrzymujemy zmiany międzysektorowej alokacji czynników produkcji w gospodarce kraju goszczącego w wyniku transferu kapitału intelektualnego z zagranicy:

$$\frac{dK_X}{dS} = -\frac{\alpha Y_{LL}(X_{KS}X_{LL} - X_{LS}X_{KL})}{\Delta} + \frac{g'(S)X_{LL}(Y_K Y_{LL} - Y_L Y_{KL})}{\Delta} = -\frac{dK_Y}{dS} \quad (22)$$

$$\frac{dL_X}{dS} = -\frac{\alpha Y_{LL}(X_{KS}X_{LL} - X_{LS}X_{KL})}{\Delta} + \frac{g'(S)X_{KL}(Y_L Y_{KL} - Y_K Y_{LL})}{\Delta} \quad (23)$$

$$\frac{dL_Y}{dS} = -\frac{\alpha Y_{LK}(X_{KS}X_{LL} - X_{LS}X_{KL})}{\Delta} + \frac{g'(S)X_{LL}(Y_K Y_{KL} - Y_L Y_{KK})}{\Delta} - \frac{g'(S)Y_L}{g(S)Y_{LL}} \quad (24)$$

W porównaniu z sytuacją opisaną w poprzedniej części artykułu, gdy transferowany z zagranicy kapitał intelektualny był w pełni zawłaszczalny przez firmy międzynarodowe, w przypadku możliwości jego dyfuzji, w wyrażeniu (22) opisującym zakres przesunięcia krajowego kapitału fizycznego z sektora lokalnego do sektora zagranicznego mamy do czynienia z dodatowym, ujemnym wyrazem. Innymi słowy, zakres międzysektorowej realokacji kapitału fizycznego będzie mniejszy niż poprzednio, ponieważ obecnie krańcowy

produkt kapitału w wyniku napływu zagranicznej wiedzy rośnie również w sektorze lokalnym. Mniejsza realokacja kapitału z sektora lokalnego do sektora zagranicznego sprawia, że wzrost zatrudnienia w tym sektorze będzie mniejszy niż poprzednio, o czym mówi nam dodatkowy, ujemny wyraz w wyrażeniu (23).

Z kolei w sektorze firm lokalnych mamy do czynienia z dwoma efektami. Po pierwsze, mniejszy wpływ kapitału fizycznego do sektora zagranicznego wywołuje mniejszy spadek krańcowego produktu pracy w tym sektorze, a więc i mniejszy spadek zatrudnienia. Po drugie, dyfuzja zagranicznej wiedzy wśród lokalnych przedsiębiorców prowadzi do wzrostu krańcowego produktu pracy w tym sektorze, a więc działa na rzecz wzrostu zatrudnienia. Oba te efekty działają więc w tym samym kierunku, o czym świadczą dwa dodatnie wyrazy w wyrażeniu (24). W sytuacji, w której dopuszczamy możliwość wystąpienia dyfuzji wiedzy, wpływ rozpoczęcia działalności przez przedsiębiorstwa międzynarodowe na wielkość zatrudnienia w sektorze krajowym nie jest już tak jednoznaczny jak w sytuacji jej braku, zakładanej przez Batrę (1986).

Przeanalizujemy teraz netto transferu kapitału intelektualnego z zagranicy do gospodarki kraju goszczącego dla wielkości całkowitego zatrudnienia:

$$\frac{dL}{dS} = \frac{\alpha A(k_X - k_Y)}{\Delta} - \frac{g'(S)B[X_{KL}(k_X - k_Y) + X_{LS}S/L_X]}{\Delta} - \frac{g'(S)Y_L}{g(S)Y_{LL}} \quad (25)$$

gdzie: $B = Y_{KL}[Y_K + Y_L/k_Y]$.

Możemy zauważyć, że w obecnym przypadku - w sytuacji, gdy sektor zagraniczny charakteryzuje się większym wykorzystaniem kapitału fizycznego na jednostkę pracy niż sektor lokalny - wpływ transferu zagranicznego kapitału intelektualnego na zatrudnienie w gospodarce kraju goszczącego nie jest już tak jednoznaczny jak poprzednio. Obecnie w wyrażeniu (25) mamy do czynienia z dwoma dodatkowymi, dodatnimi wyrazami, które przeciwdziałają spadkowi całkowitego zatrudnienia w gospodarce kraju goszczącego. To czy całkowite zatrudnienie spadnie, czy wzrośnie obecnie zależy od tego, jak silny jest efekt wewnętrzny związany z dyfuzją wiedzy oraz wielkości różnic w stosunkach nakładów kapitału fizycznego na jednostkę pracy pomiędzy sektorem zagranicznym a sektorem krajowym¹².

Zbadajmy teraz, co będzie się działo z realnym dochodem narodowym kraju goszczącego pod wpływem transferu kapitału intelektualnego z zagranicy w sytu-

¹⁰ W oryginalnej pracy Beladięgo i Choia (1995) efekt zewnętrzny jest liniową funkcją zagranicznej wiedzy: $g(S) = a + bS$, dla $a, b > 0$. Innymi słowy, poziom technologii w sektorze lokalnym zależy od poziomu lokalnej technologii a oraz zagranicznej wiedzy S , która napłynęła do gospodarki kraju goszczącego, przy czym b to parametr opisujący zakres jej dyfuzji w sektorze lokalnym. W sytuacji, gdy $a = 1$, natomiast $b = 0$ (brak dyfuzji) otrzymujemy funkcję produkcji sektora lokalnego używaną przez Batrę (1986).

¹¹ W swojej analizie Beladi i Choi (1995) koncentrują się na badaniu wpływu zmian zakresu dyfuzji wiedzy (parametru b) na międzysektorową alokację czynników produkcji oraz całkowitą wielkość zatrudnienia i dochodu narodowego w gospodarce kraju goszczącego. Celem niniejszej pracy jest natomiast porównanie wpływu transferu kapitału intelektualnego do gospodarki kraju goszczącego w warunkach braku oraz istnienia dyfuzji zagranicznej wiedzy wśród lokalnych przedsiębiorców. Z tego względu będziemy korzystać z funkcji efektu zewnętrznego wyrażonej w postaci ogólnej $g(S)$.

¹² Warunek niezbędny, by całkowite zatrudnienie w gospodarce kraju goszczącego spadło, jest następujący: $(k_X - k_Y) > g'(S)S/L_X[\alpha A Y_L / [g'(S) Y_{KL}] + B X_{LS} / \alpha A - g'(S) B X_{KL}]$. Innymi słowy, różnice w wykorzystaniu kapitału fizycznego na jednostkę pracy między sektorem krajowym a zagranicznym muszą być na tyle duże, by móc przeważać efekt dyfuzji zagranicznej wiedzy wśród krajowych przedsiębiorców.

acji, gdy mamy do czynienia z jego dyfuzją w sektorze lokalnym. Podobnie jak poprzednio, na dochód narodowy kraju goszczącego składa się suma produkcji wytworzonej w obydwu sektorach jego gospodarki, pomniejszona o wynagrodzenie zagranicznego kapitału intelektualnego transferowane za granicę. Jedyna różnica polega na tym, że obecnie wielkość produkcji sektora lokalnego zależy od wielkości zagranicznego kapitału intelektualnego znajdującego się w gospodarce kraju goszczącego. W tej sytuacji całkowitą zmianę dochodu narodowego w kraju goszczącym, wywołaną napływem kapitału intelektualnego z zagranicy, możemy wyrazić jako:

$$\frac{dI}{dS} = \bar{w} \frac{dL}{dS} + (1 - \alpha) r_x \frac{dK_x}{dS} - S \frac{dX_s}{dS} + g'(S)Y \quad (26)$$

Jeżeli efekt zewnętrzny związany z dyfuzją wiedzy wśród krajowych przedsiębiorców jest silny, a różnice w wykorzystaniu kapitału fizycznego na jednostkę pracy między sektorem krajowym a zagranicznym są niewielkie, to gospodarka kraju goszczącego może odnotować wzrost zatrudnienia w wyniku napływu zagranicznej wiedzy, co sprawi, że pierwszy wyraz w wyrażeniu (26) będzie dodatni. Drugi wyraz pozostaje ujemny, ponieważ istnienie premii za ryzyko sprawia, że parametr α jest większy od jedności. Podobnie jak poprzednio, trzeci wyraz jest zaniedbywalny, gdy początkowy zasób zagranicznego kapitału intelektualnego w gospodarce kraju goszczącego jest niewielki. Czwarty wyraz jest natomiast dodatni, ponieważ reprezentuje wzrost produktywności w sektorze lokalnym w wyniku dyfuzji zagranicznej wiedzy. Ostatecznie wpływ działalności przedsiębiorstw międzynarodowych na dochód narodowy kraju goszczącego jest niejednoznaczny i zależy od siły efektu zewnętrznego związanego z dyfuzją wiedzy.

Transfer kapitału fizycznego

Zarówno w oryginalnym modelu Batry (1986), jak i jego późniejszej modyfikacji dokonanej przez Beladię i Choię (1995) zakładano, że firmy międzynarodowe niewiele inwestują w gospodarce kraju goszczącego, korzystając przede wszystkim z lokalnego rynku kapitału. W takiej sytuacji do kraju goszczącego z zagranicy napływała jedynie wiedza, która mogła być w pełni lub częściowo zawłaszczalna w obrębie sektora firm zagranicznych. W poprzedniej części artykułu pokazano, że wnioski uzyskane przez Batrę (1986) co do negatywnego wpływu działalności przedsiębiorstw międzynarodowych nie są już tak jednoznaczne, gdy dopuszczamy możliwość dyfuzji zagranicznej wiedzy wśród krajowych przedsiębiorców.

Chociaż w literaturze przedmiotu istnieje wiele studiów przypadku, podkreślających pozytywny wpływ obecności przedsiębiorstw międzynarodowych na działalność firm lokalnych, jednak formalne badania ekono-

metryczne efektów zewnętrznych nie pozwalają na wyciągnięcie jednoznacznych wniosków. Przykładowo, pozytywne efekty zewnętrzne towarzyszące działalności firm międzynarodowych w krajach rozwijających się udało się wykryć w Meksyku (Blomström i Wolff, 1994) oraz w Indonezji (Sjöholm, 1999). Nie stwierdzono ich natomiast ani w Maroku (Haddad i Harrison, 1993), ani w Wenezueli (Aitken i Harrison, 1999).

Jeśli chodzi o transformujące się kraje Europy Środkowo-Wschodniej, to zdania są również podzielone. Przykładowo, Djankov i Hoekman (2000) stwierdzili, że działalność firm zagranicznych w Czechach miała negatywny wpływ na produktywność firm lokalnych. W podobnym duchu utrzymane jest badanie Knella (2000), który korzystając z danych dla czterech krajów Europy Środkowej: Czech, Węgier, Słowacji oraz Słowenii, odnotowuje zwiększenie różnic w produktywności między firmami zagranicznymi a firmami lokalnymi w badanych krajach. Konings (2001), który koncentruje się na krajach Europy Południowo-Wschodniej; Bułgarii i Rumunii, nie stwierdza występowania efektów zewnętrznych. Z kolei Smarzyńska (2002) w reprezentatywnym badaniu dla krajów bałtyckich nie stwierdziła bezpośredniego efektu dyfuzji wiedzy, natomiast doszła do wniosku, że produktywność firm lokalnych wzrosła z powodu poprawy jakości produktywności w firmach kooperujących jednocześnie z firmami zagranicznymi i lokalnymi.

Wyniki badań efektów zewnętrznych związanych z obecnością przedsiębiorstw międzynarodowych przeprowadzonych dla Polski również nie są jednoznaczne. Przykładowo, Żukowska-Gagelmann (2000) stwierdziła, że zwiększenie obecności firm zagranicznych w polskim przemyśle ma negatywny wpływ na firmy lokalne. Z kolei Brzozowski i Kubiela (2003), badający wpływ transferu zagranicznej wiedzy na produktywność polskiego przemysłu przetwórczego, potwierdzają występowanie pozytywnych efektów zewnętrznych. Powyższe rozbieżności wynikają z różnic w przyjętych metodologiach badawczych oraz sposobach mierzenia efektów zewnętrznych. Uchwycenie w analizie ekonometrycznej efektów zewnętrznych towarzyszących działalności firm zagranicznych samo w sobie nie jest rzeczą łatwą i nie może być dokonane wprost, co z kolei często powoduje trudności w interpretacji uzyskanych wyników ekonometrycznych.

Pomimo braku zgody co do istnienia pozytywnych efektów zewnętrznych towarzyszących działalności firm międzynarodowych należy pamiętać, że ich zaangażowanie w gospodarce kraju goszczącego nie ogranicza się wyłącznie do transferu i potencjalnej dyfuzji wiedzy. W ostatnich latach bezpośrednie inwestycje zagraniczne stały się najważniejszym źródłem zewnętrznych finansów dla krajów rozwijających się (UNCTAD, 2001). W literaturze przedmiotu co najmniej od czasów pionierskiego artykułu MacDougalla

(1960) podkreśla się natomiast, że inwestycje zagraniczne związane z transferem kapitału fizycznego prowadzą do wzrostu jego zasobu w kraju goszczącym, co z kolei może przekładać się na wzrost zatrudnienia i dochodu.

Obecnie dokonamy rozluźnienia założenia o stałości zasobu kapitału fizycznego w kraju goszczącym. Zamiast tego będziemy przyjmować, że napływowi wiedzy z zagranicy towarzyszy transfer kapitału fizycznego. W celu maksymalnego uproszczenia analizy będziemy zakładać, że przedsiębiorstwa międzynarodowe w ogóle nie korzystają z lokalnego rynku kapitału, a wszystkie dobra kapitałowe sprowadzane są z kraju macierzystego¹³. W tej sytuacji zasób kapitału wykorzystywanego w sektorze zagranicznym rośnie wraz z transferem wiedzy, $dK_X/dS = \lambda > 0$. Zagraniczna wiedza, podobnie jak w oryginalnym modelu Batry, będzie znowu traktowana jako w pełni zawłaszczalna przez firmy międzynarodowe.

Zmodyfikowane warunki równowagi na rynku czynników przy istnieniu segmentacji rynku kapitału przyjmują następującą postać:

$$r_X = X_K(L_X, K_X, \bar{S}) \quad (27)$$

$$r_Y = Y_K(L_Y, \bar{K}) \quad (28)$$

$$\bar{w} = X_L(L_X, K_X, \bar{S}) \quad (29)$$

$$\bar{w} = Y_L(L_Y, \bar{K}) \quad (30)$$

Zrózniczkowanie zupełne warunków (27) – (30) pozwala uzyskać zmiany alokacji czynników produkcji w gospodarce kraju goszczącego, co można wyrazić następująco:

$$\frac{dK_X}{dS} = \lambda > 0 \quad (31)$$

$$\frac{dK_Y}{dS} = 0 \quad (32)$$

$$\frac{dL_X}{dS} = -\frac{(X_{KL}\lambda + X_{LS})}{X_{LL}} > 0 \quad (33)$$

$$\frac{dL_Y}{dS} = 0 \quad (34)$$

W obecnej sytuacji w wyniku napływu zagranicznej wiedzy, której towarzyszy napływ kapitału zagra-

nicznego, krajowy kapitał nie jest przenoszony do bardziej efektywnego sektora zagranicznego, ale pozostaje w sektorze firm lokalnych. To z kolei sprawia, że sektor krajowy nie musi teraz redukować zatrudnienia, tak jak w oryginalnym modelu Batry (1986), ponieważ brak odpływu kapitału z tego sektora nie powoduje obniżenia produktywności pracy. W rezultacie wykorzystanie czynników produkcji w sektorze lokalnym pozostaje niezmiennione. Zatrudnienie w sektorze zagranicznym rośnie natomiast wraz z napływem kapitału do tego sektora, prowadząc do ograniczenia bezrobocia w kraju goszczącym.

Widzimy zatem, że w tym przypadku całkowita zmiana zatrudnienia w gospodarce kraju goszczącego jest tożsama ze zmianą zatrudnienia w sektorze zagranicznym $dL = dL_X > 0$. Innymi słowy, w odróżnieniu od oryginalnego modelu Batry (1986), firmy międzynarodowe tworzą nowe miejsca pracy i przyczyniają się do wzrostu całkowitego zatrudnienia w gospodarce kraju goszczącego, gdy nie korzystają z lokalnego rynku kapitału, a cały niezbędny do swojej działalności kapitał sprowadzają z zagranicy.

Przyjrzyjmy się teraz zmianie dochodu narodowego w kraju goszczącym w sytuacji, gdy transferowi kapitału intelektualnego towarzyszy transfer kapitału fizycznego. W tym przypadku w rachunkach dochodu narodowego musimy uwzględnić nie tylko opłaty za korzystanie z zagranicznej wiedzy, ale również wynagrodzenie kapitału zagranicznego zainwestowanego w gospodarce kraju goszczącego. Podobnie jak poprzednio, będziemy przyjmować, że wynagrodzenia zagranicznych czynników produkcji są w całości transferowane za granicę.

Zrózniczkowanie zupełne zmodyfikowanego warunku opisującego dochód narodowy pozwala uzyskać:

$$\frac{dI}{dS} = \bar{w} \frac{dL}{dS} - S \frac{dX_S}{dS} - K_X \frac{dX_K}{dS} > 0 \quad (35)$$

W obecnym przypadku zmiana dochodu narodowego następująca pod wpływem działalności przedsiębiorstw zagranicznych jest dodatnia. Wynika to z faktu, że pierwszy wyraz w wyrażeniu (35), który opisuje zmianę wielkości zatrudnienia, jest dodatni, natomiast dwa pozostałe wyrazy są bliskie zeru w sytuacji, gdy początkowe zaangażowanie przedsiębiorstw międzynarodowych w gospodarce kraju goszczącego jest niewielkie.

Zakończenie

Niniejszy artykuł poświęcony był analizie wpływu działalności przedsiębiorstw międzynarodowych na gospodarki krajów rozwijających się i transformujących w warunkach występowania niedoskonałości na lokalnych rynkach czynników produkcji. Za podstawę analizy teoretycznej posłużył trójczynnikiowy model rów-

¹³ Sytuacja taka może odpowiadać inwestycjom typu *greenfield*, które w przeciwieństwie do prywatyzacji nie powstają w wyniku przejęcia części krajowego zasobu środków trwałych przez przedsiębiorstwa międzynarodowe, ale są w większości oparte na kapitale sprowadzonym z zagranicy.

nowagi ogólnej autorstwa Batry (1986), w którym występowały dwa rodzaje kapitału: intelektualny i fizyczny oraz praca. Istnienie sztywności na rynku pracy sprawiło, że część zasobu pracy w kraju goszczącym pozostawała niezatrudniona, natomiast rynek kapitału był niedoskonały w tym sensie, że firmy lokalne miały wyższy koszt dostępu do kapitału niż firmy krajowe.

W takich warunkach przejście kontroli nad częścią firm lokalnych przez firmy zagraniczne i związany z tym transfer zagranicznej wiedzy, któremu nie towarzyszył napływ kapitału fizycznego, prowadziły do spadku zatrudnienia i dochodu narodowego w kraju goszczącym, jeżeli działalność przedsiębiorstw międzynarodowych była bardziej kapitałointensywna niż działalność firm lokalnych. Tego typu wynik został jednak uzyskany przy założeniu, że zagraniczna wiedza jest w pełni zawłaszczalna przez przedsiębiorstwa międzynarodowe i nie przedostaje się do sektora firm lokalnych.

Rozluźnienie powyższego założenia sprawia, że wyniki uzyskane przez Batrę nie są już tak jednoznaczne. Jeżeli efekt zewnętrzny związany z dyfuzją zagranicznej wiedzy wśród krajowych przedsiębiorców jest wystarczająco silny, a różnice w nakładach kapitału fizycznego na jednostkę pracy w firmach krajowych i zagranicznych są niewielkie, to całkowite zatrudnienie oraz dochód narodowy w kraju goszczącym mogą wzrosnąć,

nawet jeżeli transferowi wiedzy nie towarzyszy napływ kapitału z zagranicy.

Z kolei dopuszczenie możliwości transferu z zagranicy całego kapitału fizycznego wykorzystywanego przez firmy międzynarodowe, do gospodarki kraju goszczącego sprawia, że firmy te nie muszą już konkurować z firmami lokalnymi o krajowe środki produkcji, co jednoznacznie prowadzi do wzrostu zatrudnienia i dochodu w kraju goszczącym. Model ten może zatem wyjaśnić, dlaczego inwestycjom typu *greenfield* nie towarzyszy tyle kontrowersji co przejmowaniu istniejących firm lokalnych przez zagranicznych inwestorów.

W świetle przedstawionej powyżej analizy teoretycznej prywatyzacja krajowych przedsiębiorstw powinna się wiązać z nakładaniem na firmy międzynarodowe zobowiązań inwestycyjnych oraz monitorowaniem ich w celu uniknięcia negatywnych skutków związanych ze spadkiem zatrudnienia i dochodu w sytuacji, gdy dyfuzja zagranicznej wiedzy w gospodarce kraju goszczącego jest ograniczona. Spadku zatrudnienia i dochodu można również uniknąć, liberalizując rynek pracy przed dopuszczeniem działalności firm międzynarodowych na terenie kraju goszczącego¹⁴.

¹⁴ Patrz rozwinięcie analizy teoretycznej przypadku elastycznego rynku pracy W: Cieślak (2002).

Literatura

1. B. Aitken, A. Harrison (1999): *Do domestic firms benefit from direct foreign investment? Evidence from Venezuela*, American Economic Review 89, 605-618.
2. R.N. Batra (1986): *A general equilibrium model of multinational corporations in developing economies*. Oxford Economic Papers 38, 342-353.
3. H. Beladi, E.K. Choi (1995): *On the emergence of multinational corporations in developing economies: A note*, Regional Science and Urban Economics 25, 675-684.
4. M. Blomström, E.W. Wolff (1994): *Multinational corporations and productivity convergence in Mexico*. W: W. Baumol, R. Nelson, E. Wolff (red.): *Convergence of productivity: Cross-national studies and historical evidence*. Oxford University Press, Oxford.
5. M. Brzozowski, S. Kubiela (2003): *Dyfuzja technologii i import kapitału w warunkach liberalizacji obrotów handlowych i kapitałowych*. W: J.J. Michałek, W. Siwiński, M. Socha (red.): *Od liberalizacji do integracji*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
6. R.E. Caves (1996): *Multinational enterprise and economic analysis*. Cambridge University Press, Cambridge.
7. A. Cieślak (2002): *Makroekonomiczne konsekwencje napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych dla gospodarki kraju goszczącego: Analiza teoretyczna*. *Ekonomia* 5, 94-116.
8. S. Djankov, B. Hoekman (2000): *Foreign investment and productivity growth in Czech enterprises*. World Bank Economic Review 14, 49-64.
9. J.H. Dunning (1977): *Trade, location of economic activity and MNE: A search for an eclectic approach*. W: B. Ohlin, P.O. Hesselborn, P.M. Wijkman (red.): *The international allocation of economic activity*, Macmillan, London, 395-418.
10. J.H. Dunning (1981): *International Production and the Multinational Enterprise*. Allen and Unwin, London.
11. E.M. Graham (1992): *Foreign direct investment*. New Palgrave Dictionary of Money and Finance 2, 147-149.
12. M. Haddad, A. Harrison (1993): *Are there positive spillovers from direct foreign investment? Evidence from panel data for Morocco*, Journal of Development Economics 42, 51-74.
13. IMF, 1993, Balance of Payments Manual, Washington.